

UiO • **Institutt for privatrett**
Det juridiske fakultet

ERSTATNINGSRETT

ved Birgitte Hagland
førsteamanuensis ph.d.

birgitte.hagland@jus.uio.no / 22 85 96 88

Rt. 1992 s. 64 p-pilledom II

«1. Årsaksspørsmålet.

Et vilkår for erstatningsansvar er at det foreligger årsakssammenheng mellom det ansvarsbetingende forhold og skaden. Spørsmålet om årsakssammenheng har både en rettslig og en faktisk side. Jeg vil først ta høyteknologisk inn i den rettslige siden.

Årsakskravet mellom en handling eller unnlattelse og en skade er vanligvis oppfylt dersom skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlattelsen tenkes borte. Handlingen eller unnlattelsen er da en nødvendig betingelse for at skaden inntreffer. I de årsakssammenhengene hvor årsakskravet ikke er oppfylt, er årsakskravet ikke oppfylt. Dette gjelder også flere mulige erstatningsbetingende forhold.

Lagmannsretten har funnet at As hjerneslag skyldtes et samspill av flere årsaksfaktorer, men retten har lagt til grunn at årsakskravet ikke var oppfylt bare ved at p-pillen var en av disse. Hvis lagmannsretten med dette har ment å stille et krav om at p-pillebruken skal ha vært hovedårsaken til trombosen, er jeg ikke enig. Såfremt p-pillebruken hadde fremstått som et lite vesentlig element i skadebildet i forhold til en annen årsak som anses som den dominerende, kunne det være grunn til å sette et krav om at p-pillebruken var årsaksbetingende selv om også den var en ledd i årsakssammenheng. Men slik synes lagmannsretten - i drøftelsen av forholdet mellom p-pillebruken og røykingen - ikke å ha vurdert p-pillens betydning» (sidene 69-70).

Rt. 2007 . 172 Schizofreni

«(66) Sentralt i adekvansvurderingen står spørsmålet om skaden er en så upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den, jf. Høyesteretts dom avsagt tidligere i dag (sak nr. 2006/847 (HR-2007-293-A)) og de dommer som det der er vist til.»

HOVEDTEMA II

ÅRSAKSSAMMENHENG

&

ADEKVANS

Rt. 1992 s. 64 p-pilledom II

«1. Årsaksspørsmålet.

Et vilkår for erstatningsansvar er at det foreligger årsakssammenheng mellom det ansvarsbetingende forhold og skaden. Spørsmålet om årsakssammenheng har både en rettslig og en faktisk side. Jeg vil først knytte noen merknader til den rettslige siden.

Årsakskravet mellom en handling eller unnlatelse og en skade er vanligvis oppfylt dersom skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlatelsen tenkes borte. Handlingen eller unnlatelsen må være nødvendig betingelse for at skaden inntrer. I det årsakskravet som gjelder for skade i forbindelse med årsakssammenheng, vil det være nødvendig å se på alle årsaker som kan ha bidratt til skaden - både årsaker som er direkte årsaker og årsaker som er indirekte årsaker - og dermed også flere mulige erstatningsbetingende forhold.

Lagmannsretten har funnet at As hjerneslag skyldtes et samspill av flere årsaksfaktorer, men retten har lagt til grunn at årsakskravet ikke var oppfylt bare ved at p-pillen var en av disse. Hvis lagmannsretten med dette har ment å stille et krav om at p-pillebruken skal ha vært hovedårsaken til trombosen, er jeg ikke enig. Såfremt p-pillebruken hadde fremstått som et lite vesentlig element i skadebildet i forhold til en annen årsak som anses som den dominerende, kunne det være grunn til å se bort fra p-pillebruken ved ansvarsbedømmelsen selv om også den var en betingelse for skaden. Men slik synes lagmannsretten - i drøftelsen av forholdet mellom p-pillebruken og røykingen - ikke å ha vurdert p-pillens betydning»
(sidene 69-70).

Utgangspunkter

- Grunnvilkår
- Begrunnelse
 - Rettferdighet
 - Økonomisk effektivitet?
- Faktisk/rettslig årsakssammenheng
- Faktisk årsakssammenheng
 - Ja eller nei → bevisbedømmelse
 - Sakkyndigerklæringer/erfaringsgrunnsetninge
 - Alminnelig sannsynlighetsovervekt

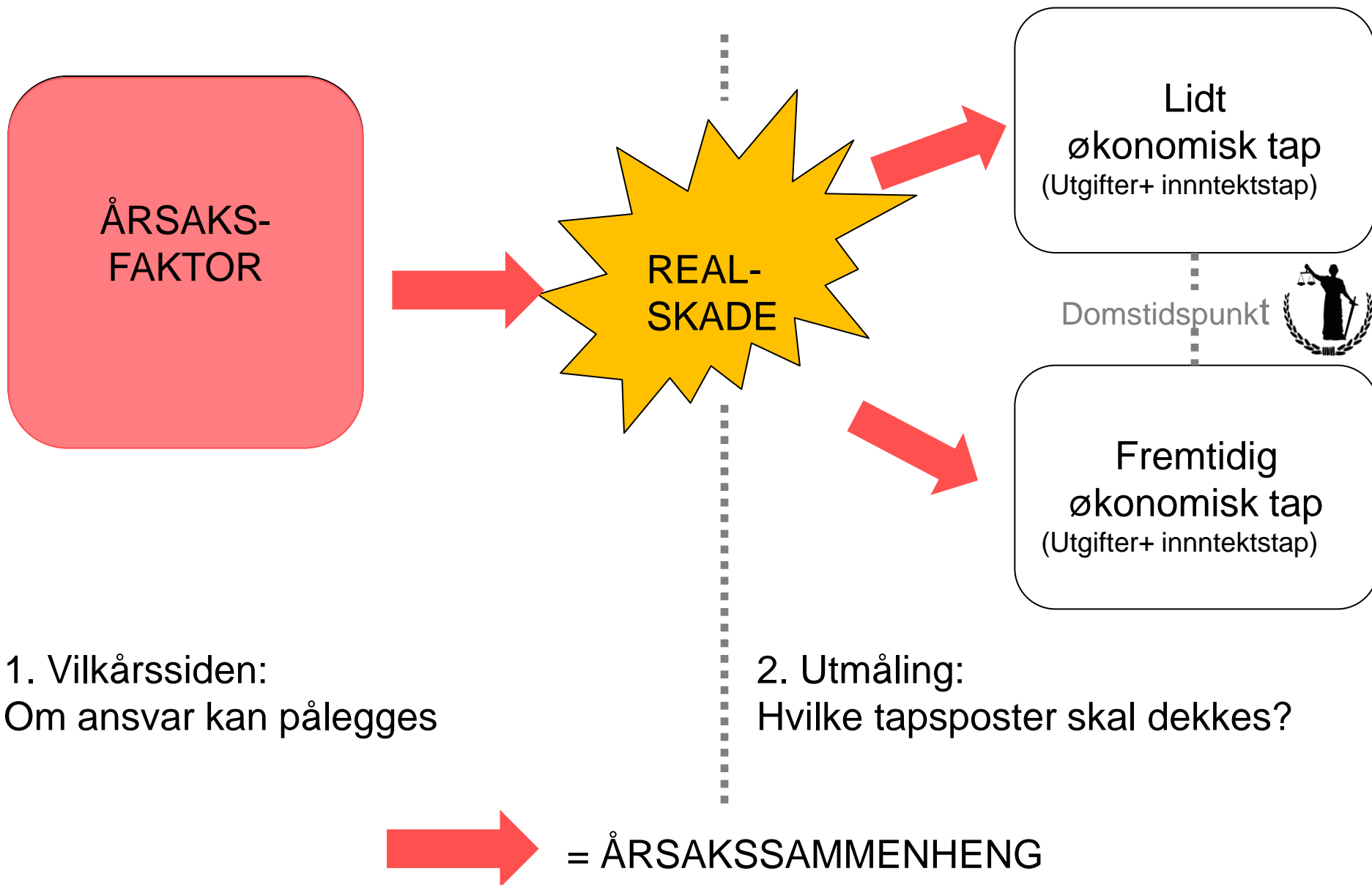
Rt. 1992 s. 64 (p-pilledom II)

”Dette vil etter min mening, her som ellers i erstatningsretten, innebære at det må være mer sannsynlig at bruken av p-piller har vært en nødvendig årsak til trombosen enn at den ikke har vært det” (på side 70).

Utgangspunkter (forts.)

- Rettslig årsakssammenheng
 - Problem: Hva er de rettslige kravene for at en årsaksfaktor skal anses som årsak i erstatningsrettslig forstand?
 - Årsakslærer
 - Utgangspunkt: Betingelseslæren. *Conditio sine qua non*. but for-test
 - Kritikken mot betingelseslæren
 - Overinkluderende
 - Overekskluderende.
 - Norsk rett: Betingelseslæren med modifikasjoner
 - (Alternativer: Realiseringslæra, NESS, von Bar)
 - Normative avgrensinger:
 - Uvesentlighetslæren
 - Adekvans

ÅRSÅKSSAMMENHENG

Utgangspunkter

- Problem: samme skade, flere skadeårsaker
→ årsakssamvirke
- Utenfor: Separate skader

- Terminologi
 - Betingelser/årsaksfaktor: årsak i rettslig forstand
 - Nødvendige/tilstrekkelige årsaksfaktorer
 - Ansvarlige/hendelige årsaksfaktorer
 - samtidige/suksessive årsaksfaktorer
 - Disponerende/utløsende årsaksfaktorer

Betingelseslæren

- Årsakskravets rettslige innhold

- Rt. 1992 s. 64 (p-pilledom II)

«...skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlatsen tenkes borte. Handlingen eller unnlatsen er da en nødvendig betingelse for at skaden inntreffer» (s. 69)

Årsak = nødvendig betingelse

- Sammenlikningsgrunnlag:
hypotetisk hendelsesforløp:

- A årsak til B dersom A er en nødvendig forutsetning for B
- hva ville hendt dersom A ikke hadde funnet sted?

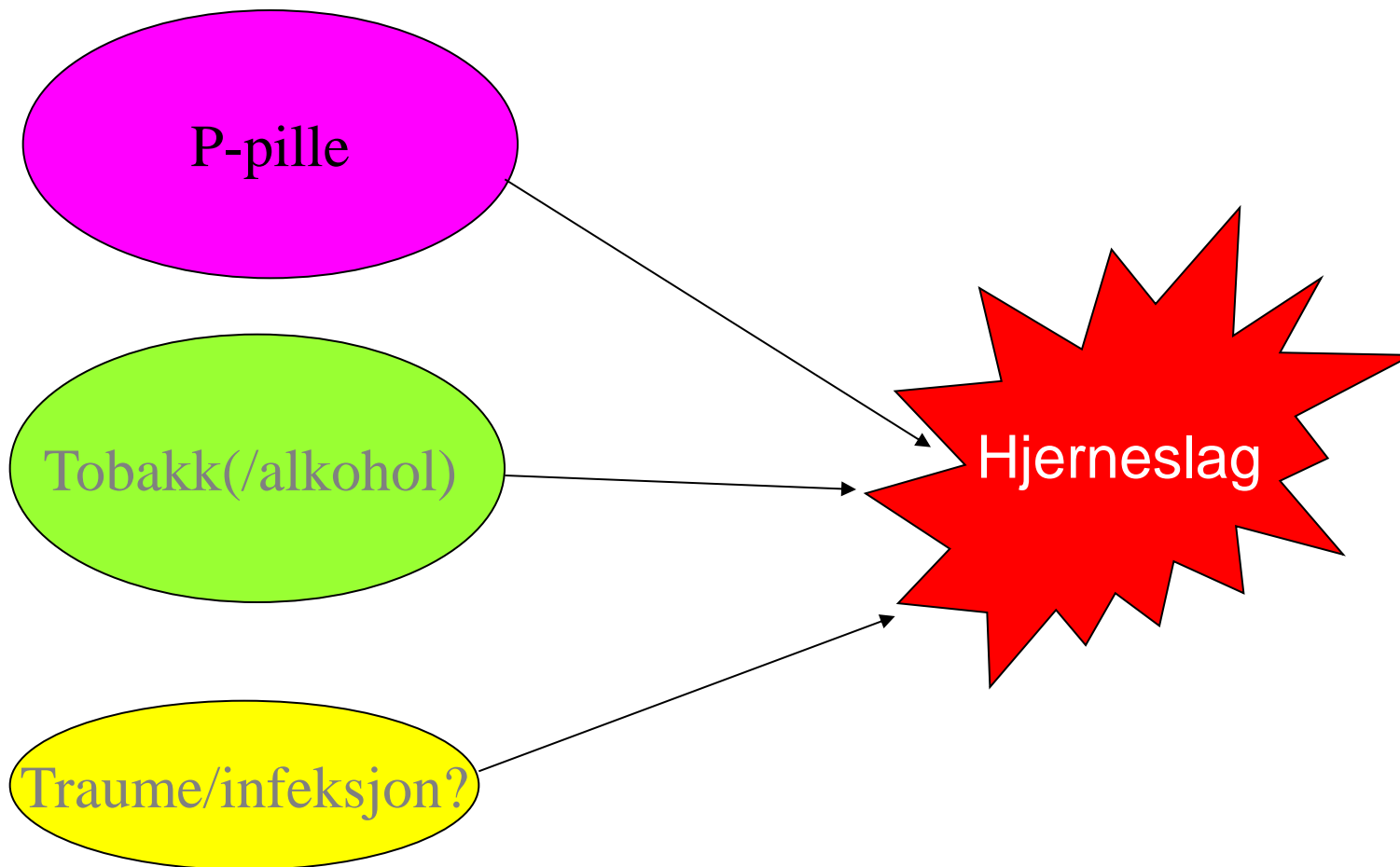
- Ekvivalensteorien:

Enhver nødvendig betingelse er årsak

Eks. Rt. 1992 s. 64, Rt. 1999 s. 1473, Rt. 2000 s. 620, Rt. 2000 s. 915 (Dispril), Rt. 2001 s. 320 (Nilsen) og Rt. 2014 s. 1134

MEN...

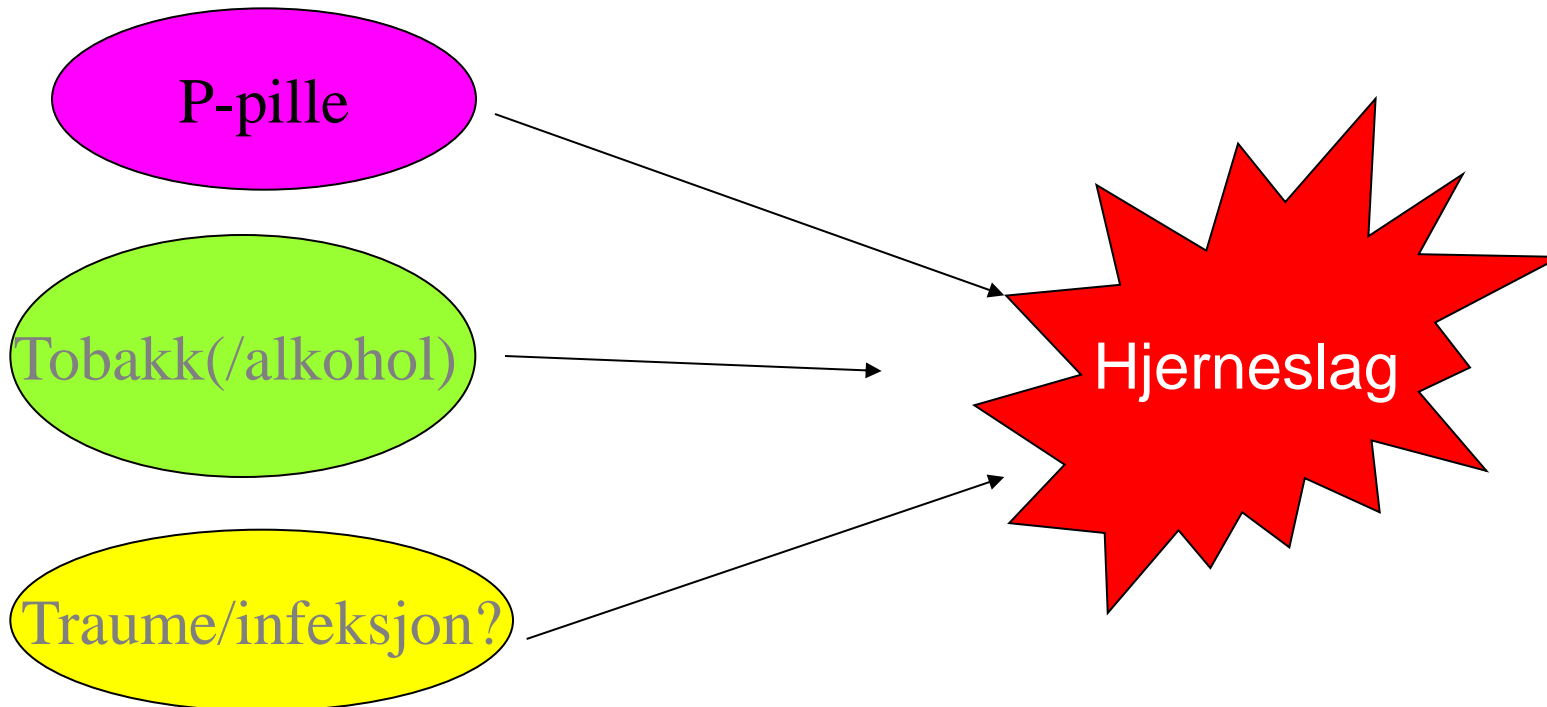
Rt. 1992/ 64 P-pille II

Betingelseslæren

- Årsakskravets rettslige innhold
hypotetisk hendelsesforløp:
 - [hva ville hendt dersom A ikke hadde funnet sted?](#)

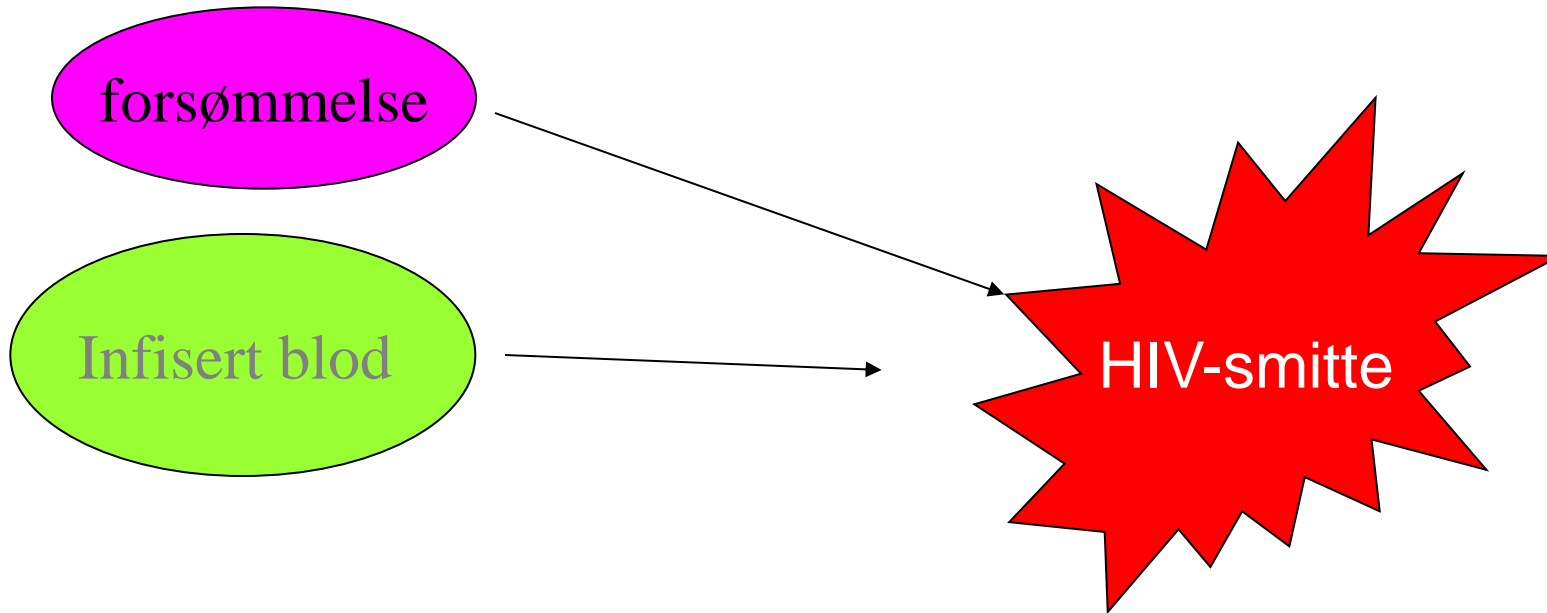
Rt. 1992/ 64 P-pille II

Betingelseslæren

- Årsakskravets rettslige innhold
hypotetisk hendelsesforløp:
 - [hva ville hendt dersom A ikke hadde funnet sted?](#)

Rt. 1990/ 768 (HIV-smitte)

Betingelseslæren (forts.)

- Unntak:

- Uvesentlighetslæren:

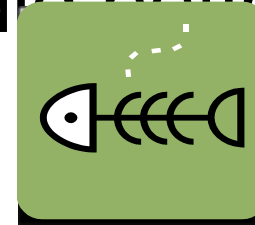
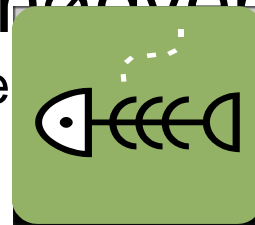
- Ikke alle nødvendige betingelse er anses som årsak :

«et lite vesentlig element i skadebildet i forhold til en annen årsak som anses som den dominerende»

Rt. 1992 s. 64 (p-pille II), på s. 70. Rt.1998 s. 1565. Rt. 2000 s. 418

- Normativ avgrensning
- Snevert anvendelsesområde. Rt. 2000 s. 915 (Dispril)
- Betydning av ansvarsgrunnlaget
- Slektskap: adekvans. Rt. 2001 s. 320 (Nilsen)
- Årsak selv om ikke nødvendig betingelse

Eks. konkurrerende årsaksfaktore

- **Årsakskonstellasjoner**
 - **Samvirkende årsaksfaktorer**
 - **Overtallige årsaksfaktorer**
 - **Konkurrerende årsaksfaktorer**
 - **samtidige/suksessive**
 - **Ansvarlige/hendelige**
 - **Alternative årsaksfaktorer**
- **Særlige årsaksspørsmål**
 - **Skadelidtes sårbarhet som årsaksfaktor**
 - **Preventive og avbøtende tiltak (skade/omfang forhindret)**
 - **Medvirkning på skadevoldersiden (fellesforetak som unntak)**

Samvirkende årsaksfaktorer

= Flere nødvendige, ingen tilstrekkelige årsaksfaktorer

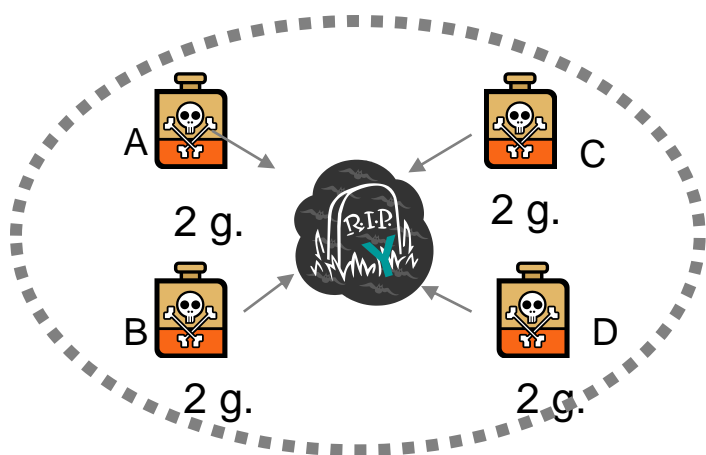
Eks.: Dødelig giftdose 5 gram. A gir Y 2 gram gift og B gir Y 3 gram gift

- Betingelseslæren anvendes, jf. Rt. 1992 s. 64 (p-pilledom II)
- Tidsperspektivet: Skilles ikke mellom disponerende/utløsende årsaksfaktorer.
- Husk uvesentlighetslæren

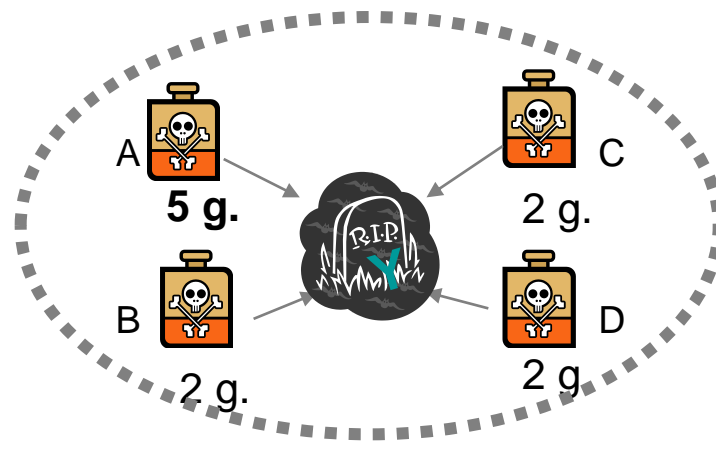
Overtallige årsaksfaktorer

- Minst én unødvendig, likevel anses alle som årsak
- Dødelig giftdose 5 gram

Eks. 1:

A, B, C og D gir 2 gram gift hver til Y

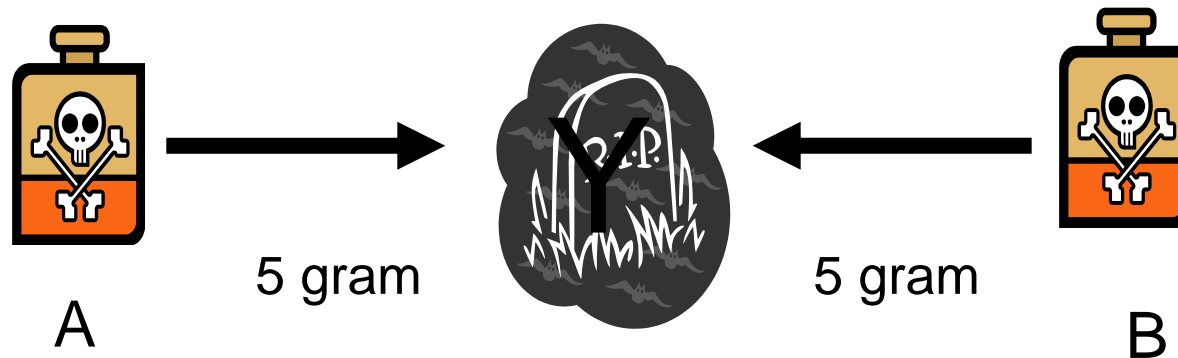

Eks. 2:

A gir 5 gram gift til Y, og B, C & D gir 2 gram gift hver til Y

- Betingelseslæren fravikes
- Reelt hensyn: rimelighet

Konkurrerende årsaker

- Tilstrekkelige/selvstendig virkende
- Betingelseslærens løsning: ingen ansvarlige
- Samtidige/suksessive (etter hverandre i tid)
- Ansvarlige/hendelige

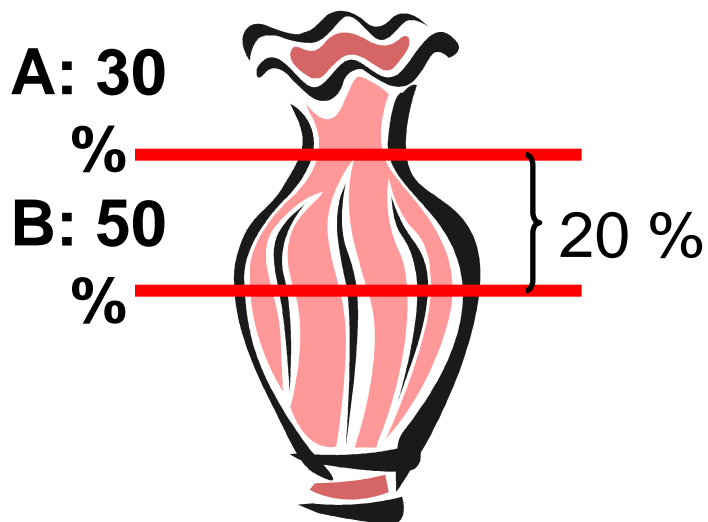
Konkurrerende årsaker (forts.)

- To ansvarlige skadeårsaker
 - Samtidige:
 - Betingelseslæren fravikes, jf. Rt. 1931 s. 1096 (Vestfos)
«det ikke kan befri fabrikken for ansvar, at ogsaa andre har forurenset elven. Jeg mener, at hver skadevolder maa bære fult ut ansvaret for sine handlinger. Det korrektiv, som ligger i ansvaret fordissse, kan ikke bortfalle, om der er flere som forvolder skade» (side 1103, fra overrettens dom)
 - Solidaransvar, jf. Skl. § 5-3
 - Suksessive:
 - Differanseprinsippet
 - Unntak: hvor skaden virker kontinuerlig. Eks.: forurensing

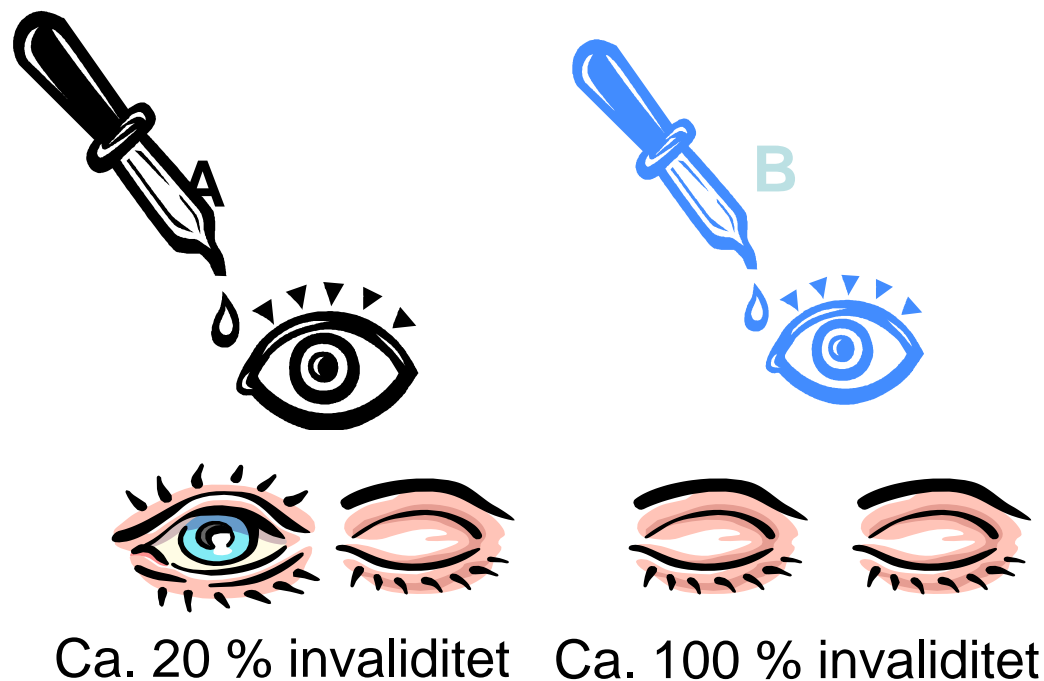
Konkurrerende årsaker (forts.)

Illustrasjon – differanseprinsippet

Eks. 1:

Eks. 2:

Konkurrerende årsaker (forts.)

- Ansvarlig skadeårsak (A) & hendelig skadeårsak (H)
 - Samtidig(/kort tidsrom):
(A) ikke ansvarlig
 - Suksessive (forutsatt visst tidsrom):
 - (H) inntreffer før (A): (H) = årsak
begrunnelse: Ellers tilfeldig berikelse
 - (A) inntreffer før (H): Tidsbegrenset
årsakssammenheng/hypotetisk årsakskonkurransen
 - Rt. 1999 s. 1473 (Stokke)
 - Rt 1939 s. 736 (Eystein)

Alternative årsaker

- To tilstrekkelige skadeårsaker, uvisst hvilken som har virket inn
- Bevistvil som ansvarsgrunn?
- Eksempel: arbeidsskader som følge av asbest
Fairchild v. Glenhaven (House of Lords 20.06.2002)
- Rt. 1992 s. 64 (p-pille II)
- Rt. 2014 s. 1134 (nabobråk)
 - Straffe- og erstatningssak
 - Betingelseslæren
 - Beviskrav og særlig belastende faktum
- PEL art. 4:103: bevistvil til fordel for skadelidte

SÆRLIGE ÅRSÅKSSPØRSMÅL

1. Skadelidtes sårbarhet som årsaksfaktor

- Utgangspunkt: skadevolders risiko,
jf. prinsippet om at skadelidte må tas som hun/han er.
Rt. 1997 s. 1 (Rossnes)
- Vanlig sårbarhet
- Uvanlig sårbar for skade
 - Sårbarhet tilstrekkelig betingelse? Intet ansvar
jf. Rt. 1998 s. 1565 (Lie)
 - Sårbarhet nødvendig betingelse i samvirke med ansvarlig skadeårsak?
 - Betingelseslæren: Ansvarlig skadeårsak holdes ansvarlig,
jf. Rt 2000 s. 915 (Dispril)
 - Uvesentlighetslæren: Sårbarhet dominerende, ansvarlig årsak
uvesentlig. Intet ansvar, jf. Rt. 2001 s. 337 (Ranheim)

SÆRLIGE ÅRSÅKSSPØRSMÅL

1. Skadelidtes sårbarhet som årsaksfaktor (forts.)

– Selvforskyldt sårbarhet:

- grense mot spørsmål om skadelidtes medvirkning, jf. § 5-1.
Rt. 2000 s. 1614 (passiv røyk)
- Mrk. Medvirkning medfører ansvarsfordeling, jf. § 5-1

– Sårbarhetsprinsippet som reelt hensyn

- Avveie skadelidtes behov for beskyttelse mot virkninger av egen sårbarhet
- Innenfor rammen av alminnelige erstatningsrettslige regler, eksempelvis «uvesentlig», «medvirkning»

SÆRLIGE ÅRSÅKSSPØRSMÅL

2. Preventive og avbøtende tiltak som årsaksfaktor
 - Skadevolders forhold som utløsende faktor: Konkret risiko
 - Tiltak som er egnet til å hindre eller minske skaden
 - Samvirke:
skadelidtes avbøtende tiltak – skadevolders forhold
 - Forhold preventive utgifter/risiko eller skade
 - Rt. 2006 s. 690 (Lillestrøm)

SÆRLIGE ÅRSÅKSSPØRSMÅL

3. Medvirkning til skadevoldelse

- Betingelseslæren, jf. Rt. 2014 s. 1134 (nabobråk)
- Unntak: Handlingsfellesskap
 - Identifikasjonsbasert ansvar: medvirker identifiseres med handlingsfellesskapets handling.
 - Årsakssammenheng mellom fellesforetaket og skaden
 - Rt. 2007 s. 1056 (NOKAS)

Rt. 2007 . 172 Schizofreni

(66) Sentralt i adekvansvurderingen står spørsmålet om skaden er en så upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den, jf. Høyesteretts dom avsagt tidligere i dag (sak nr. 2006/847 (HR-2007-293-A)) og de dommer som det der er vist til.

(67) Det er ikke upåregnelig at en dramatisk fallulykke som den A ble utsatt for, fører til psykiske skadevirkninger. Det hører imidlertid til sjeldenhetene at en slik ulykke utløser alvorlig sinnssykdom - i dette tilfellet schizofreni. Sykdomsrisikoen for schizofreni er som nevnt meget lav, og sannsynligheten for at schizofreni skal inntreffe som følge av en fallulykke, må derfor sies å være ytterst beskjeden. Det er med andre ord en sjelden og uventet skadefølge.

(68) At skadefølgen er upåregnelig, er ikke alene tilstrekkelig til at årsakssammenhengen anses for inadekvat i et tilfelle som dette. Spørsmålet blir også hvilken nærhet det er mellom skaden og den skadevoldende handling.

ADEKVANS

Adekvanslæren

- Rettslig avgrensning av årsakssammenheng:
Kun adekvate skadefølger omfattes
- Rt. 2007 s. 172 (schizofreni)
«Sentralt i adekvansvurderingen står spørsmålet om skaden er en så upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den»
- Begrunnelse. Rt. 1973 s. 1268 (flymanøver)

Adekvanslæren (forts.)

- Skjønnsmessig helthetsvurdering

- Påregnlighet
- Nærhet
- Rimelighet (eks. skyldgrad)

Sentrale faktorer

Trekker i hver sin retning?
Rt. 2006 s. 690 Lillestrøm

Trekker i samme retning?
Rt. 2007 s. 127 schizofreni

- Rettslig plassering

- Kravet om vernet interesse: Prinsipiell avgrensning av **om** tapet er vernet. Adekvans som avgrensning av tapets omfang
- Uvesentlighetslæren

Påregnelighetskravet

- Skjæringstidspunkt: skadevoldelsen
 - Skadevolders kunnskap (hadde/burde hatt)
 - Objektiv vurdering
 - Påregnelige følger av handlingen?
 - Årsaksforløp
 - Skadens art
 - Skadens omfang
- } Ligger skaden i farens retning?

Påregnelighetskravet

- Graden av påregnelighet:
 - Hvor påregnelig?
 - Vanskelig å kvantifisere
 - Forhold av betydning
 - Skyldgrad/objektivt ansvar
 - Arten av den skadelidte interessen
 - Nedre grense: Ansvarsbetingende forhold som ikke øker risiko for skade

Kravet til nærhet i årsakssammenheng

- Fjern og avledet skade: ”avledet og indirekte”
- «uavhengig av den konkrete påregnelighet»
Rt. 1973 s. 1272 (flymanøver), Rt. 2006 s. 690 (Lillestrøm)
- Tilbakeskuende vurdering
- Generell påregnelighet foreligger, men
avstand i årsakskjeden mellom handling og
skade
- Særlig om følgeskader

Rimelighetsbetraktninger

- *Skadens omfang*
 - Store skader
Rt. 1967/697 "Lier" og Rt. 2003/338 "Dykker"
 - Lempingsregelen i skl. § 5-2
Rt. 2005/65 "KILE" (a. 52), Rt. 1973 s. 1268 (flymanøver), Rt. 2004 s. 675 (agurk)
- *Forsikringsmulighet*
 - Rt. 1973 s. 1268 (flymanøver)
- *Skyldgradens betydning*
 - Utvider grov uaktsomhet rammen av erstatningsansvaret, slik at upåregnelige følger blir erstatningsmessige?
 - Rt 1973/1268 "Flymanøver"
 - Betydningen av skadehensikt
- *Tilfeldig fordel?*

SÆRLIGE ADEKVANSSPØRSMÅL

1. Skadelidtes sårbarhet

- Risikofordeling: Hvem er nærmest til å bære risikoen for skade?
- Hovedregel: full erstatning
«ta skadelidte som hun er» jf. Rt. 1997/1 "Rossnes"
(personskade) Rt. 2003 s. 338 (metningsdykker)
- «økonomisk sårbarhet» - grensetilfeller :
 - Skaden kunne vært forebygget med enkle tiltak?
Risikoutsatt virksomhet. Rt. 1973 s. 1268 Flymanøver (på s. 1273)
 - Langvarig driftsstans og tapsbegrensningsplikten og § 5-1 (2) Rt. 191967 s. 697 (Lier)
 - Opplysningsplikt om egen sårbarhet, Rt. 1912 s. 299 (raderplater)

SÆRLIGE ADEKVANSSPØRSMÅL

1. Skadelidtes sårbarhet (forts.)

• Personskader - grensetilfeller :

- Fellestrekk: psykologisk sårbarhet
- Direkte/umiddelbare skadevirkninger? Adekvate
- Eller indirekte skadevirkning utviklet over tid?
Inadekvate, jf. Rt.2007 s. 172 (schizofreni)
- Skadelidtes eget bidrag/«rentenevroser»
Rt. 2007 s. 158 (pseudoanfall), Rt. 2010 s. 1547 (Ask)
- Uvesentlighetslæren, Rt. 2000 s. 418 Thelle
- Sjokkskader
 - Hvem rammet?
 - Direkte skadelidte: alminnelig adekvansnorm
 - Tredjepart: Et spørsmål om erstatningsrettslig vern. Særlige tilfeller

SÆRLIGE ADEKVANSSPØRSMÅL

2. Tredjepartsskader

-Rene sjokkskader

- Adekvate:

- Rt. 1960 s. 357 (Bergsagel)

- Rt. 1985 s. 1011 (Hauketo)

} Særlige omstendigheter

- Ellers inadekvate. Rt. 1966 s. 163 (Sola)

- Kritikk

- PEL art. 2:201 (Nb! Rettskildestatus som rettslitteratur)

SÆRLIGE ADEKVANSSPØRSMÅL

2. Tredjepartsskader (forts.)

- Tredjepartstap og rene formuestap

- Eierposisjon avgjørende
- Spørsmål om vernet interesse
- Strengere adekvanskrav

Rt. 1996 s. 1473 (Skjerping bro) og Rt. 2005 s. 65 (KILE)

Unntak: påregnelige tredjepartstap: Urimelig å stille tredjepart svakere, Rt. 2006 s. 690 (Lillestrøm)

– Retningsgivende:

- *Direkte og sikker sammenheng?*
- *Tap via andre subjekter,*
- *Tap av usikker karakter*
- *Tap som skyldes andres disposisjoner*

SÆRLIGE ADEKVANSSPØRSMÅL

3. Eierinteresse i selskapsforhold

- **Samme skade:** selskapet fortrinnsrett, asl. § 17-6, Rt. 2012 s. 543 (Bastesen)
- **Særskade** (eier/kreditor): eier/kreditor særkrav
- vernet interesse?
- strengt adekvanskrav

- Både eier/nøkkelpersons og selskapets tap: særskade
- selskapet = tredjepart
- vernet interesse?
- (for) strengt adekvanskrav, Rt. 2004 s. 1816 (skiltmaker)